

Az alanyi filozófia és a nyelvészet összebékítése

Könyvkiadói szeszély az oka, hogy csak most kezdjük felfedezni Merleau-Ponty-nak egy 1952-ből származó művét, *A világ prózáját*.^{*} Ez az eltolódás nincs minden következmény nélkül olvasmányélményünkre. A szóban forgó 18 év alatt azok a problémák, amelyek *A világ prózáját* kitöltik — a jel, a nyelv és a beszéd, a stílus, a közlés —, közelebb kerültek hozzánk, és kidolgozottabbá váltak. Ha az is a szándékunk, hogy visszaadjuk a műnek eredeti jelentését és frissességét, akkor sem szemlélhetjük másként, mint a legújabb nyelvelméletek rácsozatán át.

Merleau-Ponty az öntudat filozófiájának volt kiváló képviselője. Minden erőfeszítése ellenére is hű maradt az alany hagyományos fogalmához. Márpedig ez az a filozófia, amelyet a tíz év óta kidolgozott vagy tökéletesített rendszerek kérdésessé tettek. Azt is mondhatnók, hogy egyfajta szakadás következett be a jelenkori tudományban: az öntudat filozófiáját egy új szakasz váltotta föl, amely arra törekszik, hogy a filozófiai vizsgálódásban bevezesse a tudományos szigort. Ebben az új szakaszban pedig a nyelvészeti modell az uralkodó. A jelentés ettől fogva felszíni jelenséggé válik, a lényeges a rendszer, a kód, amely szerint a nyelv működik.

Ezen az érintkezési ponton tűnik fel Merleau-Ponty könyve. Tudásunk volt arról, hogy Merleau-Ponty 1945 óta ismerte Saussure-t. Azt is tudtuk, hogy élete utolsó éveiben — 1952 után — felülvizsgálta az öntudat filozófiájának alapjait, mert észrevette fogyatékoságukat; igen, mindezt tudtuk, de ha most elolvassuk *A világ prózáját*, akkor rábukkanunk a kései Merleau-Ponty fejlődésmenetének egyik lényeges — bár a mű befejezetlensége miatt csonka — láncszemére.

Husserl híú kísérlete

Van ebben a könyvben valami megindító: felsőrendű, anyagán és eszközein tökéletesen uralkodó szellemet látunk itt viaskodni egy kettős és gyakran ellentmondásos problémával. Merleau-Ponty tisztában volt a nyelvtudományok forradalmi jelentőségével. Mivel azonban ugyanakkor hű maradt az öntudat filozófiájához, kénytelen volt átalakítani — mondhatnók átgyúrni — a nyelvészet fogalmait és kódjait, hogy egy tőlük idegen és számukra kedvezőtlen területre alkalmazhassa őket. A saussure-i nyelvelmélet csak annyiban működőképes, amennyiben kizárja az alany fogalmát. Merleau-Ponty nem tudott, nem akart ilyen messzire menni. Az ő gondolkodásának középpontjában az alany áll s azok a kapcsolatok, amelyek ezt — mint érzéki lényt — a világhoz fűzik. Számára a nyelv csakis arra való vonatkozásában volt elképzelhető, aki használja.

Merleau-Ponty már a kezdet kezdetén kijelenti, hogy tiszta nyelv nincsen. Husserl kísérlete, hogy kidolgozzon egy „tiszta grammatikát“, vagyis hogy a ténylegesen beszélt nyelv alól mintegy kiásson egy érvényesülésében megzavart lényegi nyelvet — hiábavaló kísérlet. Merleau-Ponty szerint „az öntudatot kell gondolni a nyelv esetlegességei mögött“, és a szó meg a jelentés közötti folytonos oda-visszaáramlás az, amiben feltárul az igazság és beteljesedik a létrejövés, az emberé is, meg a történelemé is.

^{*} *Maurice Merleau-Ponty: La prose du monde. Gallimard, 1969.*

Merleau-Ponty tudatában volt annak, hogy szavai őt magát is meglepik, és hogy „a nyelv sohasem pusztá köntöse egy önmagát teljes világossággal átható értelemnek“, de azt is tudta, hogy a nyelv „jelölő intencionalitás“, mert a szöveg értelme kívül esik a szövegen magán. A szót megelőzi a jelentések világmindensége. A nyelv lehetővé teszi a választást a jelek között, ezek pedig lehetővé teszik, hogy kifejtsük és elrendezzük a jelentések világát. A gyakorlat ki van téve az elmosódó jelentések kísértésének, megfigyelhető ez a festő gesztusában. Ezzel szemben a beszélő ember gesztusa arra irányul, hogy rabul ejtse a jelentést, ésszerű világmindenséggé változtassa át az érzékileg felfogott világot, és hogy egyszersmind határozott egyéniséggé változtassa át az alaktalan, szétfolyó embert. Ily módon a nyelvre irányuló reflexiójában Merleau-Pontyt mindvégig a beszélő és érzékelő alany szempontja vezérli.

— 100 —

A történelem-bálványozás elutasítása

Ezek után föltehetjük a kérdést: hogyan alkalmazza hát Merleau-Ponty a saussure-i nyelvelméletet. Nagy vonalakban elfogadja Saussure felfogását: bizonyos különbözőségeik egymáratevődése és szétágazása határozza meg adott pillanatban a nyelvi rendszert. De Merleau-Ponty hajlik arra, hogy alárendelje ezt a rendszert az alannak és a történelemnek.

Érdekes az a mód, ahogyan Merleau-Ponty látja a nyelv összefüggését a történelemmel. Ismeretes, hogy Saussure elszakította a nyelvet a történelemtől. Keresztmetszetet készített a nyelvről, és valamiféle időtlen pillanatban való működését vizsgálta. Ezt nevezik szinkronikus szemléletnek, szemben a diakronikussal, amely létrejövésében ragadja meg a nyelvet. Merleau-Ponty azon volt, hogy összekapcsolja a két szemléletmódot. Egyfelől elismerte, hogy a nyelv keresztmetszetben nézve rendszerré szerveződik, másfelől ki akarta mutatni, hogy a nyelv egy másik rendszert alakít ki fejlődése során, annak a változásnak a során, amely lehetővé teszi az átmenetet az egyidejűség egyik állapotából az egyidejűség másik állapotába. A nyelv mozgásban lévő egyensúly a múlt között, ahonnan jön, és a jövő között, amellyel titokzatos módon terhes. Új jelentés annyiban bontakozik ki, amennyiben új szó, mint ahogy szó is olyan mértékben jön létre, amilyen mértékben jelentés.

Ez pedig arra készítette Merleau-Pontyt, hogy nyelvfelfogását történelemfelfogással szembesítse. Visszautasította a történelemnek — és dialektikájának — olyan felfogását, amely szerint ez külsőleges erőként, „történelem-bálványként“ érvényesülne. Ilyen nézőpontról kétségkívül újra föllelhető „a történelem fogalma a maga valóságos jelentésében, amennyiben úgy alkotják meg ezt a fogalmat, ahogyan mi javasoljuk, tudniillik a művészetek és a nyelv fogalmának mintájára“

Helyszűke miatt nem hatolhatunk mélyebbre e nehéz olvasmány útvesztőjében, e könyvben, amely annál is inkább rejtélyes, hogy Claude Lefort dicséretes helyreállítói buzgalma ellenére is befejezetlenül maradt. Annyit kell még megemlítenünk, hogy a nyelvre irányuló kérdezést Merleau-Ponty több területen vitte véghez, nevezetesen a festészetben és az irodalomban. Elmélyült, finom, helyenként csodálatra méltó elemzéseivel *A világ prózája* ragyogó és szenvedélyes erőfeszítés a rendszer és a történetiség összeegyeztetésére, az alanyi filozófia összekapcsolására egy olyan rendszerrel, amely kétségkívül kizárja az alanyt.

GILLES LAPOUGE

Serge Doubrovsky és Gilles Lapouge cikke a Le Monde 1970. április 18-i számában jelent meg.